

Cesar Franc I. (1768 – 1835)

Vir: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Axmann-Kupferstich.jpg>

Jure Volčjak

dr. zgodovine, znanstveni sodelavec, arhivski svetnik, vodja sektorja
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1127 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: jure.volcjak@gov.si

**»... MIT MEINEM BERICHTE ALLERHÖCHST
IHREM TRONE ZU NÄHERN«:
POROČILO AVSTRIJSKEMU CESARJU
FRANCU I. O OPRAVLJENIH VIZITACIJAH V
ŽUPNIJAH V DOLINAH REK SOČA, BAČA IN
IDRIJCA V LETIH 1805, 1823 IN 1828**

1 UVOD

Avstrijski državni arhiv na Dunaju v svojih fondih in zbirkah hrani neprecenljivo arhivsko gradivo, med drugim tudi za ozemlje Republike Slovenije, iz različnih obdobj. Cesarsko-kraljevi dvor je bil zahvaljujoč svojemu marljivemu uradništvu, ki je delovalo po deželah monarhije, natančno obveščen, kaj se dogaja po državi na vseh področjih. Cesar Franc I. (II.) Habsburško-Lotarinški (1792–1835) je med številnimi poročili, ki so ga vsak dan čakala na delovni mizi, našel tudi poročila škofov o stanju po škofijah po opravljenih vizitacijah.¹ Nekoliko spremenjena in dopolnjena poročila (t. i. *Relationes ad limina*) so bila nato poslana tudi Svetemu sedežu v Rim.²

V pričujočem prispevku se bomo podrobneje posvetili trem takim poročilom, in sicer iz let 1805, 1823 in 1828, ki obravnavajo stanje v tedanji goriški nadškofiji,³ v župnijah, ki ležijo v dolinah rek Soča, Bača in Idrijca. Gre za dekanije Kanal ob Soči, Tolmin, Bovec in Cerkno. Bralcu dolgujemo pojasnilo, zakaj smo se odločili predstaviti prav ta tri poročila. Vzrokov je več, omenimo pa le

¹ Obravnavano gradivo mi je prijazno posredoval dr. Miha Šimac, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

² Zadnje tri objave takih poročil, vse se nanašajo na ljubljansko škofijo, je pripravil France M. Dolinar v letih 2011, 2012 in 2021. Podroben seznam je najti v seznamu literature na koncu prispevka.

³ O zgodovini goriške nadškofije glej Luigi Tavano, *La diocesi di Gorizia 1750–1947*, Mariano del Friuli (GO) 2004.

dva. Prvi je zagotovo geografski. Omenjene župnije oziroma dekanije ležijo na severozahodnem koncu Slovenije, ki se mu raziskovalci običajno izognejo, saj je arhivsko gradivo za to ozemlje težje ali pa sploh ni dostopno. Iskati ga je treba tako po posameznih župnijah (marsikatera danes ni več samostojna, pač pa del novih pastoralnih enot), v arhivih v Sloveniji, Italiji in še kje. Poudariti pa velja, da so tudi tu živeli Slovenci, ki si že zaradi svojega težkega življenja zaslužijo vso pozornost, kot jo običajno dobijo tisti, ki so živeli izven periferije. Drugi vzrok je povezan s prvim. Poleg tega, da smo želeli prikazati, da so tudi v oddaljenem in goratem predelu Slovenije živeli zelo globoko verni in delavni Slovenci, nas je še posebej pritegnila vizitacija iz leta 1805, saj jo je namesto ordinarija, goriško-gradiškega škofa Franca Filipa grofa Inzaghija (1791–1816), opravil ljubljanski pomožni škof Janez Anton Ricci (1801–1818). Na prvi pogled je bila izbira vizitatorja nenavadna, vendar pa se moramo zavedati, da je škof Inzaghi za to nalogo izbral več kot primerno osebo. Ricci je namreč goriško škofijo zelo dobro poznal; po ukinitvi goriške nadškofije in ustanovitvi škofije v Gradišču ob Soči je od 22. septembra 1788 do 26. aprila 1789, ko je bil umeščen škof Inzaghi, na podlagi imenovanja prvega ljubljanskega nadškofa metropolita Mihaela barona Brigida (1787–1806) opravljal funkcijo metropolitanskega vikarja goriškega dela nove škofije. V tem času je sestavil Šematizem goriške škofije (*Status dioecesis Goritiensis*), ki obsega kar 21 rokopisnih zvezkov, v katerih je popisal najvažnejše podatke o posameznih župnijah na Goriškem.⁴

2 VIZITATORJA JANEZ ANTON RICCI (RIZZI) IN JOŽEF WALLAND (BALANT)

Janez Anton Ricci, tudi Rizzi, je bil rojen 10. februarja 1745 v Krminu (Cormons) v Furlaniji očetu Karlu in materi Tereziji. Družina naj bi sicer izhajala iz Toskane. O njegovi mladosti in kraju študija zaenkrat ne vemo prav veliko, poznamo pa njegovo pot do posvetitve v duhovnika. Tako nižje kakor tudi višje kleriške redove⁵ mu je podelil goriški nadškof Karel Mihael grof Attems (1752–1774). Tonzuro mu je podelil 2. aprila 1763 v goriški stolnici. Pri tem je navedeno, da naj bi prihajal iz Gorice. Prava rojstna župnija, tj. Krmin, je navedena šele ob prejemu nižjih redov. Te mu je Attems podelil 22. decembra 1764 v

⁴ Mirko Rijavec, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 13. snopič Rebula–Sedej, 3. knjiga* (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1987.

⁵ Izjema je subdiakonatski z miznim naslovom. Kje in kdaj ga je prejel ter kdo mu ga je podelil, zaenkrat ostaja neznano. Po dostopnih podatkih naj to ne bi bilo ne v Gorici ne v Ljubljani in ne v Vidmu. Prim. Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 1: 1750–1764* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 31), Ljubljana 2010 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1*); Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 2: 1765–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 34), Ljubljana 2012 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 2*); Jure Volčjak, *Ordinacijski zapiski oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 43), Ljubljana 2020.

kapeli v nadškofijskem dvorcu v Gorici.⁶ Tudi preostala dva višja kleriška redova je prejel na istem mestu: diakonat 14. aprila 1767, mašniško posvečenje oziroma prezbiterat pa 20. marca 1768.⁷ Kmalu zatem se je napotil na Dunaj, kjer je deloval kot svetovalec dunajskega nadškofijskega konzistorija.⁸ Leta 1772 ga je ljubljanski škof Karel Janez grof Herberstein (1772–1787) poklical v Ljubljano, kjer je postal stolni kanonik. V letih 1772–1796 je imel v lasti cesarski kanonikat. Leta 1796 je v stolnem kapitlju prevzel mesto stolnega dekana in to drugo kapiteljsko digniteto opravljal vse do leta 1808.⁹ Poleg omenjenih služb je opravljal še nekatere druge pomembne cerkvene službe: leta 1788 je postal nadškofov kanonik »a latere«, bil je komtur malteškega reda v Pulstu na Koroškem, več let pa tudi kapitularni vikar goriške škofije, kakor je bilo omenjeno že predhodno.¹⁰

Papež Pij VII. (1800–1823) ga je po cesarskem imenovanju leta 1801 potrdil za naslovnega družkega (*Drusensis*) in ljubljanskega pomožnega škofa, ljubljanski nadškof metropolit Mihael baron Brigido pa za generalnega vikarja ljubljanske nadškofije. Od leta 1808 do smrti je zasedal tudi mesto ljubljanskega stolnega prošta, posledično pa tudi župnika v Radovljici.

Alfons Gspan piše, da je bil Ricci vsaj od leta 1778 član dunajske prostozidarske lože Okronano upanje (*Zur gekronten Hoffnung*). Domnevno je organiziral ljubljansko ložo Zur Standhaftigkeit und Wohltatigkeit (1792–1794), v času Ilirskih provinc pa je pripadal francosko-ilirski loži Prijateljev rimskega kralja in Napoleona.¹¹ Leta 1811 je bil odlikovan z redom legije časti. Bil je tudi navdušen nad jezikom slovenske literature. Umrl je 27. julija 1818 v Naklem, kjer je tudi pokopan.¹²

Jožef Walland (Balant) se je rodil 28. januarja 1763 v Novi vasi pri Radovljici očetu Jožefu in materi Barbari.¹³ Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, v Gradcu je v centralnem bogoslovnem semenišču v letih 1783–1788 študiral filozofijo in teologijo, praktični letnik pa je opravil na Dunaju v Avguštejnu v

⁶ Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije* 1, str. 159, 161.

⁷ Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije* 2, str. 157.

⁸ Marija Čipić Rehar, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015*, Ljubljana 2016, str. 484–485, št. 1116 (1772 januar 4., Dunaj/2).

⁹ Matjaž Ambrožič, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Ljubljana 2008, str. 93.

¹⁰ Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. Del 2: 1761–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 39), Ljubljana 2016, str. 22–23 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije* 2).

¹¹ Alfonz Gspan, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvira objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab–Schmid* (ur. Alfonz Gspan et al.), Ljubljana 1960 (dalje: Gspan, Ricci). O Riccijevem članstvu v različnih ložah glej Matevž Košir, *Zgodovina prostozidarstva na Slovenskem*, Ljubljana 2015, str. 41, 76, 80, 84, 85, 122–123, 136, 455.

¹² Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije* 2, str. 22–23; Gspan, Ricci; France Martin Dolinar, *Ljubljanski škofje*, Ljubljana 2007, str. 553–554.

¹³ NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, R 1758–1764, str. 64v. Knjiga je dostopna na: <https://data.maticula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/radovljica/01955/?pg=66>.

šolskem letu 1788–1789.¹⁴ Tako nižje kakor višje kleriške redove mu je podelil ljubljanski nadškof Brigido v kapeli nadškofijskega dvorca: 28. avgusta 1785 tonzuro in nižje redove, na vigilio vseh svetih leta 1789 subdiakonat z miznim naslovom graškega centralnega semenišča oziroma kranjskega verskega sklada, čez dober teden, 7. novembra, diakonat, mašniško posvečenje oziroma prezbiterat pa čez sedem dni, 14. novembra 1789.¹⁵ Po posvečenju je deloval kot kaplan in katehet v Kresnicah in Velikih Laščah, na ljubljanski normalki, v ljubljanski stolnici (1790), od 1798 dalje je bil profesor moralne in od 1801 tudi pastoralne teologije na ljubljanski teološki fakulteti, od 1813 tudi cerkvene zgodovine. Med letoma 1802 in 1814 je opravljal funkcijo rektorja ljubljanskega liceja, v letih 1803–1808 in 1814 pa direktorja Teološke fakultete. Cesar Franc ga je leta 1805 imenoval za ljubljanskega stolnega kanonika in nadzornika nemških šol, nadškof Brigido pa za vodjo šolskega referata pri ljubljanskem nadškofijskem konzistoriju. V naslednjih letih je bil imenovan še na nekatera druga mesta: leta 1813 je postal duhovni svetnik, 1814 konzistorialni svetnik, 1815 gubernialni svetnik ter duhovni in študijski referent pri tržaškem, od 1816 pa ljubljanskem guberniju.

Marca 1818 ga je cesar imenoval za goriško-gradiškega škofa; papež Pij VII. je imenovanje potrdil novembra 1818. Škofovsko posvečenje mu je novembra 1818 v ljubljanski stolnici podelil ljubljanski škof Avguštin Janez Jožef Gruber (1815–1823). V goriški stolnici je bil umeščen januarja 1819. V letu Wallandovega škofovskega imenovanja je bilo obnovljeno bogoslovno semenišče za Istro, Trst in Gorico s sedežem v Gorici, dva dneva po Wallandovi umestitvi januarja 1819 pa je novoimenovani škof opravil slovesno odprtje bogoslovnega semenišča skupaj z visoko bogoslovno šolo. Takoj po prevzemu škofije je tudi pričel z vizitacijo. Na cesarjevo zahtevo in po papeževi želji je skupaj z ljubljanskim škofom Antonom Alojzijem Wolfom (1824–1859) pripravil načrt preureditve cerkvene uprave v Istri in Dalmaciji. Papež Leon XII. (1823–1829) je na podlagi njunih predlogov junija 1828 z bulo »*Locum beati Petri*« ukinil več škofij v Dalmaciji in Istri, nekatere pa združil pod upravo enega škofa, med drugim tudi tržaško-koprsko škofijo.¹⁶ Avgusta 1830 je bil na podlagi papeške bule »*In supereminenti Apostolice dignitatis*« povzdignjen v goriško-gradiškega nadškofa in metropolita. Metropolija se je imenovala Ilirska, vanjo pa so spadale sufraganske škofije s

¹⁴ Med 1816 in 1918 je na njegovem mestu deloval c. kr. višji inštitut škofijskih duhovnikov sv. Avgušтина, ki je po cesarjevem načrtu »vzgaljal zanesljive ljudi za vodilne položaje v Cerkvi in državi«. Podrobneje o tem inštitutu in gojencih v knjigi: *Das Priesterkolleg St. Augustin »Frintaneum« in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum* (ur. Karl Heinz Frankl, Rupert Klieber) (Studien zum Frintaneum; Bd. 2), Wien; Köln; Weimar: Böhlau, cop. 2008, navedek str. 12.

¹⁵ Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije* 2, str. 105, 109, 110.

¹⁶ Besedilo bule je objavljeno v: France Martin Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 11), Ljubljana 1989, str. 178–186, št. 26 (dalje: Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*).

sedeži v Ljubljani (ljubljska), Poreču (poreško-puljska), Trstu (tržaško-koprška) in na otoku Krku (krška škofija).¹⁷

Walland je zadnja leta škofovanja bolehal. Umrl je po kratki bolezni v starosti 71 let 11. maja 1834.¹⁸

3 NEKATERE ZNAČILNOSTI VIZITACIJ

Kot rečeno, v prispevku obravnavamo tri vizitacije, iz let 1805, 1823 in 1828. Časovno obsegajo obdobje 23 let. Škof Ricci je bil v svojem poročilu cesarju zelo splošen, podal je zelo malo konkretnih imen, škof Walland pa je bil nekoliko bolj konkreten. To je sicer razumljivo, saj gre za povzetek originalnih vizitacijskih poročil. Oba škofa sta na svoji vizitacijski poti podeljevala zakrament sv. birme, pri čemer Ricci navaja tudi število birmanih, Walland žal ne. Ricci je ob koncu vizitacije »zašel« tudi v furlanski del goriško-gradiške škofije, medtem ko se je Walland strogo držal začrtane poti. Škof Walland je na vizitacijski poti posvetil tudi nekaj cerkva, saj po njegovem mnenju oziroma vedenju niso bile posvečene.

Oba škofa sta močno pohvalila delo dušnih pastirjev, ki so delovali v izjemno zahtevnem in težko dostopnem okolju. Duhovniki, ki so svoje delo opravljali med zaupanimi jim verniki, so bili po večini domačini, že od rane mladosti navajeni na težke razmere, odrekanje in velike razdalje, predvsem pa tudi na slabe gmotne razmere, s katerimi so se morali soočiti vsak dan. Kraji, ki jih je doletela vizitacija, so namreč zelo zahtevni za življenje. Škof Ricci je v poročilu cesarju posebej opozoril na čas, ko bodo ti domači duhovniki pomrli, novih, ki bi bili navajeni na težke razmere, pa ne bo. Iz tega razloga je še posebej opozarjal duhovščino, naj se vsakodnevno pripravlja na to in opogumlja lokalne fante, da sprejmejo božji klic in gredo študirat za duhovnike.

Nekaj besed sta oba škofa namenila tudi navadnim vernikom. Izpostavila sta problem prevelike odvisnosti od pijače pri nekaterih posameznikih, na splošno pa so bili prebivalci vizitiranih župnij, še posebej tisti v hribovskih predelih, na zelo dobrem glasu in dobri katoličani.

¹⁷ Ob tem se je ljubljanska škofija povečala, saj je pridobila celotno vipavsko dekanijo. Tako je obsegala celotno Kranjsko. Prim. France M. Dolinar, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon*: 2. zv.: B–Bla (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.), Ljubljana 2017 (dalje: Dolinar, Walland). Besedilo bule je objavljeno v: Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, str. 187–189, št. 27.

¹⁸ Josip Lesar, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 1. zv. Abraham–Erberg (ur. Izidor Cankar et al.), Ljubljana 1925; Tone Požar, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon*: 17. *snopič Velikonja–Zemljak*, 4. knjiga (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1991; Dolinar, Walland.

Škof Ricci je v poročilu cesarju nekaj besed namenil tudi trivialnim šolam po posameznih krajih. Glede obiskovanja le-teh pa je izpostavil odsotnost učencev v določenem letnem obdobju.

4 VIZITACIJA ŠKOFA JANEZA ANTONA RICCIJA LETA 1805

Ricci se je vestno držal določil resolucije z 29. septembra 1804, ki je škofom nalagala, da morajo poročila o opravljeni vizitaciji poslati v pregled cesarju.¹⁹ Vsebina teh poročil je bila potem vključena tudi v Poročilo o stanju v škofiji (t. i. *Relatio ad limina*), ki so ga bili škofje že tedaj (in tudi še danes) dolžni poslati v Rim na določeno obdobje, od druge polovice 18. stoletja seveda ob predhodnem pisnem dovoljenju cesarja.²⁰

Škof Ricci je v svojem poročilu cesarju Francu najprej polaskal, saj da mu piše v času, ko ima veliko pomembnih opravil v prizadevanjih za mir in varnost Evrope ter za obrambo in čast države. Avstrija je bila namreč oktobra 1805 udeležena v bitki treh cesarjev, ki se je za Avstrijo končala tragično. V bojih s francoskim cesarjem Napoleonom I. Bonapartom (1804–1814) je namreč doživela dva bridka poraza, in sicer v bitkah pri Ulmu na Württemberškem (25. september–20. oktober) in v bitki pri Slavkovu (Austerlitz) na Moravskem (2. december). Na praznik prvega mučenca sv. Štefana, 26. decembra 1805, je bila prisiljena podpisati t. i. bratislavski mir, s katerim je morala Franciji prepustiti tista ozemlja nekdanje Republike sv. Marka, ki so Habsburžanom pripadla z mirom v Campoformiu leta 1797. Benečijo in Istro so Francozi vključili v pravkar nastalo italijansko kraljestvo, Dalmacijo in Boko Kotorsko pa je Napoleon zgolj tesno navezal nase, nikoli pa ju ni formalnopravno priključil francoskemu cesarstvu.²¹ Številna druga ozemlja so dobile francoske zaveznice. Avstriji je pripadlo ozemlje salzburške škofije in Berchtesgaden, Franciji pa je morala plačati tudi visoko odškodnino v višini 40 milijonov frankov. Bratislavski mir je tako dokončno zapečatil usodo tisočletnega Svetega rimskega cesarstva.²²

Škof je cesarju v začetku poročila pojasnil, zakaj je vizitacijo opravil on in ne škof Inzaghi kot ordinarij goriško-gradiške škofije. Inzaghi je leta 1805 štel že 74 let, kar je bila tisti čas že častitljiva starost. Telesno ni bil več v stanju osebno

¹⁹ Omenjene resolucije pod navedenim datumom zaenkrat ni bilo najti ne v Arhivu Republike Slovenije ne v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Za pomoč pri iskanju resolucije v Arhivu Republike Slovenije se zahvaljujem sodelavki Andreji Klasinc Škofljanec.

²⁰ France Martin Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina)*. II. del: 1685–1943 (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 34), Ljubljana 2012, str. 17–18.

²¹ Janez Šumrada, Adrijan Kopitar, *Kranjski Janezi, Napoleonovi soldati. Francoski vojaški nabor v ilirski provinci Kranjski, 1812–1813*, Ljubljana 2018, str. 13.

²² O bitki pri Slavkovu (Austerlitz) obstaja ogromno literature. Prim. npr. opis pod naslovom The Battle of Austerlitz, dostopno na: <https://battlefieldanomalies.com/napoleonic-wars/the-battle-of-austerlitz/> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Besedilo bratislavskega miru je dostopno tudi na spletu; v francoščini je objavljeno na <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/le-traite-de-paix-de-presbourg-26-decembre-1805/> (pridobljeno: 22. 5. 2024), v nemščini pa na https://de.wikisource.org/wiki/Friede_von_Presbourg (pridobljeno: 22. 5. 2024).

obiskati in vizitirati tako oddaljenih in v hribih ležečih župnij. Zaradi tega je pisal škofu Ricciju v Ljubljano in ga prosil, da bi to nalogo opravil namesto njega.²³ Riccija je prošnja sicer močno presenetila. Zapisal je celo, da se je počutil neprijetno, saj tisti čas ni imel kaj prida obveznosti. Naloge pa se ni preveč otepal, verjetno tudi zato ne, ker je razmere v goriško-gradiški škofiji zelo dobro spoznal že v letih 1788 in 1789, ko je novo ustanovo pomagal postavljati na noge z božjo pomočjo in seveda po ukazu cesarske oblasti.²⁴

Škof Ricci je vizitacijo gorskih župnij (*Gebirgs Pfarrejen*) Kanal ob Soči (*Cannal*), Volče (*Voltschach*), Kobarid (*Charfreüt*), Bovec (*Flitsch*), Tolmin (*Tholmein*), Ročinj (*Rotschein*), Šentviška Gora (*St. Veitsberg*), Cerklje (*Kirchheim*) in Podmelec (*Podmeuz*) opravil med 22. julijem in 23. avgustom 1805. 25. avgusta se je nato odpravil še v Furlanijo; tam je obiskal župniji Oglej (*Aquileja*) in Červinjan [*Cervignano del Friuli*] (*Cervignano*).²⁵

Takoj na začetku poročila je pohvalil župnika in dekana v Kanalu ob Soči Janeza Krstnika Soviča (*Johann Baptista Sovig*). Bil je vzoren duhovnik, vestno je skrbel tudi za izvajanje vseh odredb, ki jih je država izdajala za področje cerkvenih zadev. Božja služba v župniji se je izvrševala v skladu s predpisi, župnijski duhovniki so tudi redno vodili vse tri vrste matičnih knjig (rojstna, poročna in mrliška), skrbeli pa so še za vodenje družinskih knjig (t. i. *Status animarum*). Škof je namreč poročal, da se je vodila natančna evidenca o številu in stanju duš.

V kanalski dekaniji je leta 1805 delovalo pet trivialnih šol. V katerih krajih so delovale, poročilo ne pove. Izpostavljen pa je bil problem obiskovanja teh šol. Poleti so bile namreč večinoma zaprte, saj so morali kmetski otroci ali opravljati delo na polju ali pa so jih ovirale druge stvari, zato niso imeli časa za šolske obveznosti. Prav zaradi slednjega je škof lahko prisostvoval preizkusu znanja samo v Cerkljem, in to v obeh jezikih: tako nemškem kakor tudi kranjskem. Učenci so pokazali izjemno znanje, nad čimer je bil Ricci tako navdušen, da je učitelju kot znak vzpodbude drugim kolegom zaželel, da bi odslej prejemal majhen dodatek k plači, ki je do tedaj znašala 130 goldinarjev.

Škof je v poročilu pohvalil celotno duhovščino, ki je bila zelo aktivna. Duhovniki so živeli v medsebojni bratski slogi, pa tudi v odnosu do ostalih ljudi so si zaslužili vso pohvalo. Pripombo je imel le nad župnijo Tolmin, kjer je med tamkajšnjo duhovščino in gosposčinskimi uradniki obstajalo nesoglasje zaradi odprtih, a žal ne opisanih vprašanj. Med vsemi duhovniki je kot zgled gorečega

²³ Kdaj je škof Inzaghi pisno zaprosil škofa Janeza Antona Riccija, da namesto njega opravi vizitacijo, zaenkrat nismo uspeli ugotoviti. V doslej pregledanem gradivu v Nadškofijskem arhivu v Gorici, Nadškofijskem arhivu Ljubljana in Arhivu Republike Slovenije takega dokumenta ni bilo najti.

²⁴ Prim. AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 1, str. 5.

²⁵ Vizitacijo omenjenih župnij je zadnji opravil Inzaghi kot škof ordinarij leta 1793. Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Inzaghi, 3/1–4, vizitacija 3/2 ex 57 (36), fasc. 4.

dela v pastoralni posebej izpostavil že omenjenega kanalskega dekana, Matevža Bavdeža (*Matheus Waudasch*), župnika na Šentviški Gori, Jurija Mavriča (*Georg Mauritsch*), lokalnega kaplana »zu Joch«, ²⁶ ter Luko Velikonja (*Lukas Velikogna*), župnika v Podmelcu. Omenjeni so se odlikovali s svojo gorečnostjo v pastoralni, s pospeševanjem ubožnega zavoda, s svojim budnim, vznesenim življenjskim slogom, ki ustreza poklicnemu duhu. Morebitne disciplinske napake, ki bi jih bilo najti med tako številnimi delavci v Gospodovem vinogradu, ²⁷ pa je Ricci ocenil, da se jih bo zlahka odpravilo z dobrimi ukrepi, ki jih že sedaj izvaja goriški ordinariat proti dvema duhovnikoma. Kot že omenjeno, je škof opozoril, da je večina teh vnetih dušnih pastirjev že starih in da bo njihov, verjetno tudi sočasen, odhod večjega števila v onostranstvo težko nadomestiti. Opozoril je, da kdor ni rojen v teh odročnih gorskih krajih, se bo težko spopadel s težkim delom, ki se drugače kakor z veliko truda ne da opraviti. Škof je rešitev videl v prepričanju, da bi morali že sedaj razmišljati o načinih, kako bi kmečke sinove iz teh goratih krajev spodbudili k študiju teologije in k izbiri duhovnega stanu.

Škof se je pohvalno izrazil tudi nad verskim stanjem med ljudstvom. Bili so zelo verni in obenem navezani na deželne očeta (cesarja), zato je z velikodušnostjo med njimi opravil službene obveznosti. Opozoril pa je na eno in edino zlorabo, ki jo je odkril skoraj povsod, tj. močno popivanje, kar je velikokrat pripeljalo do kršitve miru in morale. Ricci si je zaželel, da bi dobri ljudje, ki jih je srečal v odročnih župnijah, živeli tudi v mestih in drugih večjih krajih.

Kot že omenjeno, je škof v času svoje vizitacije tudi birmal. Zakrament sv. birme je podelil 23.421 vernikom, pri čemer je navedeno samo skupno število, ne pa število birmanih po posameznih župnijah. Je pa znano, da je k zakramentu pristopilo več žensk kakor moških. Birmal je tudi v Furlaniji, in sicer v Ogleju, kjer je našel župnijsko cerkev v zelo slabem stanju (*sehr baufällig*), in Červinjanu. V obeh krajih skupaj je zakrament svete birme podelil 7.000 vernikov.

V Furlaniji se je zadržal le kratek čas. Zapisal je, da zaradi kratkega bivanja ni mogel ugotoviti drugega, kakor da tu delujeta le dve trivialni šoli, in sicer v Ogleju in Aiellu (*Ajelo*) [Aiello del Friuli]. V nasprotju s prej omenjenimi šolami sta bili obe šoli obiskani preko celega leta. Tu pa je opozoril na drug, jezikovni problem. Učenci so se namreč nemškega jezika v šoli naučili bore malo ali nič. Vzrok za to je našel v domačem jezikovnem okolju, od koder so izvirali otroci. Njihov materni jezik je bil namreč italijanščina.

Škof Ricci je cesarju ob koncu poročila priložil še mnenji dveh beneških duhovnikov, Valentina Bezje (*Valentin Bezia*) in Janeza Antona Martinellija (*Johann Anton Martinelli*), ki sta se nanašali na kolegiatni kapitelj v Čedadu. Po

²⁶ Leta 1828 je bil župnik v Nemškem Rutu. Prim. ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e relazioni, 2/6–18: vizitacija 2/16, Visite 1828.

²⁷ To je bil čas, ko duhovnikov očitno ni primanjkovalo.

njunem naj bi čedadski kapitelj vzdrževal kar 38 kanonikov, 12 zorničarjev in še šest drugih duhovnikov. Za letno vzdrževanje tako velikega števila duhovščine so zato porabili ogromno denarja. Prvi trije člani kapitlja po položaju, dekan, teolog in sholastik, naj bi letno prejeli preko 1000 goldinarjev, prvih 10 kanonikov preko 600 goldinarjev, ostali preko 400 goldinarjev. Med ostalo duhovščino naj bi se letno mimogrede razdelilo 2500 goldinarjev. Bezja in Martinelli sta v poročilu navedla tudi vir kapiteljskih prihodkov. Del naj bi kapitelj pridobil na podlagi zastavljene posesti, del pa iz desetine. Kapiteljska posest je ležala tako na avstrijskem kakor tudi na nekdanjem beneškem ozemlju. Čedadski kapitelj naj bi po njunem imel pravico imenovanja okoli 50 župnijskih vikarjev, ki pa od svojih sosesk prejmejo le skromno plačilo (kongruo). Ricci je k omenjenemu poročilu dodal še svoje osebno mnenje. Po njegovem ti dušni pastirji niso vedno najbolj učinkoviti, saj če je njihova podpora odvisna od sosesk, svoje dolžnosti težje opravljajo in tudi ne vedno vestno. Zaradi tega se je vprašal, ali ne bi bilo tako za državo kakor za Cerkev bolj koristno, če bi del teh ogromnih dohodkov porabili za podporo nekaterim revnim župnikom za vzgojo mlade duhovščine in ustanavljanje trivialnih šol, saj da podpiranje tako velikega števila kanonikov pri kolegiatni cerkvi v Čedadu ni smiselno.

Poročilo cesarju Francu je škof Janez Anton Ricci zaključil na zanimiv način. Cesarju se je namreč opravičil, če ga je z zapisanim slučajno prizadel. V svoj zagovor je dodal, da sta njegovo srce in pero omenjeno zapisala le z dobrim namenom.²⁸

5 VIZITACIJA ŠKOFA WALLANDA LETA 1823

Škof Walland je leta 1823 nadaljeval z vizitacijo svoje škofije, ki jo je pričel leta 1819.²⁹ Običajno je vsako leto obiskal in vizitiral nekaj dekanij, nato pa spisal poročilo in ga poslal v vednost in odobritev na Dunaj. Leta 1823 so tako prišle na vrsto dekanije Kanal ob Soči, Tolmin, Cerkno in Bovec, tj. župnije, ki ležijo v gorah in med njimi ležečimi ozkimi dolinami. Obiskal jih je v poletnih mesecih junija in julija 1823 in to že drugič, odkar je nastopil službo goriško-gradškega škofa. Prvič jih je obiskal leta 1819, leto dni po imenovanju za škofa. Takrat

²⁸ AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 1, str. 5–8.

Obstaja velika verjetnost, da se Riccijeva vizitacija ni ohranila v originalu. Dosedanje iskanje na več mestih, tako v Gorici kakor tudi Ljubljani, je bilo namreč neuspešno. Poraja se celo vprašanje, ali je Ricci poročilo cesarju napisal kar na podlagi vizitacije dekanov (prim. ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e relazioni, 2/6–18: vizitacija 2/6, Visite 1805). Pri tem bi mu kot olajševalno okoliščino lahko priznali sklicevanje na dvorni dekret, izdan 20. decembra 1803, ki je določal, da morajo po vzoru odredbe, sprejete za Galicijo, tudi drugod po monarhiji (*auf alle Provinzen, und Diözesen*) dekani vsako leto opraviti kanonično vizitacijo, nato pa izčrpno poročilo poslati škofijskemu konzistoriju. Prim. NŠAL 4, Škofijski arhiv Ljubljana 4, šk. 87, fasc. 24/23; NŠAL 11, Škofijski protokoli, fasc. 5, knjiga št. 60, Exhibiten Protokoll De annis 1802–1805, s. p., št. 36/1804; ARS, SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, serija Resolucije, 1804, šk. 11, str. 197–198. Za iskanje resolucije v ARS se zahvaljujem sodelavki Andreji Klasinc Škofljanec.

²⁹ Vizitacija se je vršila med 21. 6. in 1. 7. 1819. Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/1 ex 61 (39), fasc. 1819.

je vizitiral zgolj župnije in glavne kuratne cerkve, tokrat pa je obiskal tudi vse vikariate, lokalne kaplanije in ekspoziture, vse z namenom, da bi pridobil čim boljše vedenje o položaju, težavah, slabostih in vsestranskem stanju vsakega posameznega kurata. Njegov opis poti je bil zelo slikovit. Zapisal je, da je v najbolj divje in najtežje dostopne kraje v hribih in dolinah prodril deloma na konju deloma pa peš, na tej poti pa obenem posvetil sedem kuratnih cerkva, ki so bile zgrajene pred mnogimi leti, saj še noben škof ni prišel do njih.³⁰ Prav tako je izpostavil požrtvovalno delo svojih duhovnikov in se zanje zahvalil Bogu, saj so pastoralne naloge opravljali v neprijaznih in težkih razmerah z veliko prizadevnostjo in odrekanjem, pogosto v časovni stiski, in le redko v letu zaradi velike oddaljenosti od klavnic dobijo možnost, da jedo sveže goveje meso.

Walland je svoja opažanja oziroma ugotovitve cesarju v pisnem poročilu, ki ga je spisal v Gorici predzadnji dan leta 1823, strnil v naslednje ugotovitve. Poudaril je, da je ravno ta odmaknjeni in težko dostopni kranjski predel njegove škofije lahko zgled ostalim krajem, saj naj bi se tukaj skoraj dosledno upoštevali tako cerkveni kot tudi državni predpisi. Skoraj povsod naj bi upoštevali tudi predpise o pobožnostih in opravljanju božje službe. Opazil pa je, da se kateheza ob nedeljah in praznikih pri nekaterih lokalnih kaplanijah in ekspoziturah, kjer so posamezna bivališča raztresena in razkropljena po hribih, opravlja v dopoldanskem času takoj po sv. maši in ne popoldne, saj verniki zlasti v zimskem času, ko so dnevi krajši, težko dvakrat v enem dnevu pridejo do oddaljene kuratne cerkve. To sicer ni bil osamljen primer, do tega je prihajalo tudi že v preteklosti v drugih župnijah.³¹ Škof je tudi poročal, da to ne vpliva na slabše versko znanje otrok, saj je to osebno preveril. Pomanjkljivost je zaznal le v nekaterih krajih. Lokalni duhovščini je v tem primeru priporočil večjo prizadevnost in vnemo pri podajanju tega tako potrebnega pouka.

Kar se tiče posebej izstopajočih duhovnikov v omenjenih štirih dekanijah, je Walland zapisal, da jih je le par, ki se lahko ponašajo s posebnimi odlikami. Večina duhovnikov sicer zadovoljivo opravlja svojo službo, zato nima nobenega razloga, da bi se lahko pritoževal nad njihovim delom. Že v vizitacijskem poročilu leta 1819 je posebej izpostavil duhovnike Mihaela Pegana (*Michael Pegan*), župnika in dekana v Kanalu ob Soči, Tomaža Staniča (*Thomas Stanig*), kaplana v Desklah (*zu Deskla*), Matijo Kumra (*Mathias Kumar*), vikarja v Ročinju, Janeza Pervanjo (*Johann Pervaine*), lokalnega kaplana v Sveti Luciji (*S. Lucia*) [Most na Soči], Jurija Mavriča (*Georg Mauritsch*), župnika v Nemškem Rutu

³⁰ Ta ugotovitev je zelo smela. Po ohranjenih vizitacijah njegovih predhodnikov bi bilo treba preveriti, če to resnično drži, kar pa presega okvir pričujočega prispevka. Osebno sicer v to ugotovitev močno dvomimo.

³¹ Tako se je dogajalo npr. v župnijah Stari trg ob Kolpi, Bloke, Šmartno pri Litiji itd. Prim. Jure Volčjak, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonov goriške nadškofije 1752–1757* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 5), Ljubljana 2022; Jure Volčjak, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonov goriške nadškofije 1761–1771* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 6), Ljubljana 2023.

(*Deutschruth*), in Janeza Piriha (*Johann Pirich*), župnika v Podmelcu, tokrat pa je k omenjenim prištel še Janeza Nemca (*Johann Nemiz*), župnika in dekana v Cerknem. Omenjeni duhovniki po njegovem mnenju zaslužijo posebno pohvalo zaradi natančnosti pri izpolnjevanju njihovih vsestranskih dolžnosti, službene vneme in vzornega življenjskega sloga.

Duhovščino je v poročilu cesarju ocenil tudi z vidika političnega in patriotskega razmišljanja. Zapisal je, da v načinu razmišljanja duhovščine z omenjenih vidikov ni zaznal ničesar spornega, pravzaprav je bil še celo vesel, saj je zaznal veliko navezanost na cesarja, ki da je najmodrejši in najprijaznejši deželni oče. Ta ocena je cesarja gotovo razveselila. Nič slabega ni mogel zapisati niti o verskem odnosu in moralnosti duhovščine, ki je delovala v tem odmaknjenem goratem predelu škofije. Po njegovi oceni so bili Gospodovi sodelavci večinoma dobri in so zadovoljivo opravljali svojo službo, seveda pa se je med njimi našlo tudi nekaj posameznikov, ki niso bili popolnoma čisti in neoporečni (*rein und untadelhaft*), kakor je to običajno. Ti so bili deležni škofovega opomina in graje.

Walland je preveril tudi delovanje duhovnih ustanov in pobožnih zapuščin. Ugotovil je, da se te izpolnjujejo po volji ustanoviteljev, da pa je še kar nekaj takih, ki jih je v prihodnje treba korigirati; s tem so sicer že pričeli, a gre vse skupaj bolj počasi, saj gre za dolgotrajen proces.

Škof Walland je ob obisku posamezne župnije, lokalne kaplanije in ekspoziture preveril tudi stanje bivališč duhovnikov in lokalnih cerkva. Poročal je, da z veseljem ugotavlja, da je večina župnišč, razen z redkimi izjemami v najbolj oddaljenih krajih, znosnih za bivanje, žal pa niso bile vse stavbe lepe in urejene. V vseh primerih, ko je ugotovil, da so župnišča dotrajana, nespodobna ali premajhna oziroma da potrebujejo popravilo, je k izboljšavi stanja oziroma popravila pozval tako soseske, zaskrbljenost nad stanjem pa je posredoval tudi pristojni politični oblasti. Enako je postopal tudi pri ugotavljanju stanja posameznih lokalnih cerkva. V primeru nekaj podružničnih cerkva, ki tudi v tem primeru niso navedene (jih je pa moč najti v originalnem vizitacijskem poročilu)³² in so bile popolnoma neprimerne oziroma nedostojne božji hiši (*indezent*), pa je ubral drugo pot. V njih je prepovedal branje sv. maše vse dotlej, dokler soseska ne bo poskrbela za novogradnjo oziroma cerkev spravila v spodobno stanje. Razmere so bile ponekod sicer kritične, saj so bile posamezne soseske zaradi revščine v nezavidljivem položaju, ko je bilo treba poskrbeti za potrebno obnovo tako župnišča kakor cerkve.

Walland je kot krajevni ordinarij s strani najvišjih oblasti dobil med drugim tudi nalogo, da mora cesarju poročati o moralnem in verskem obnašanju lokalnega uradništva. Tega lokalno uradništvo seveda ni vedelo. Oceno

³² Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/2 ex 63 (40), fasc. 1, 1823/1824.

posameznikov je pripravila lokalna duhovščina. Njihova subjektivna mnenja je zato treba včasih jemati z večjo mero kritičnosti, toda ker je bilo poročilo cesarju bolj splošno, to ne pride tako do izraza. Uradniki v dekanijah Kanal ob Soči, Tolmin in Kobarid so bili po besedah duhovnikov teh treh dekanij neoporečnega obnašanja in so živeli spodobno življenje. Po ponovnem vladnem pozivu so se tudi bolj pogosto udeleževali sv. maš ob nedeljah in prazničnih dneh.

Kar se tiče ocene vernikov, so bili ti v odmaknjenih predelih škofije precej surovi oziroma neotesani, tisti, ki so živeli ob beneški meji, pa vraževerni, a večinoma dobrodušni in verni. Samo moralno življenje vernikov, ki živijo v vaseh ob deželni cesti, ki pelje iz Gorice proti Koroški, pa je bilo ocenjeno kot ne najboljše. Med temi prebivalci je bilo najti precej pijančevanja, nečistovanja in razdrtih zakonskih zvez. Popolnoma nasprotno je bilo življenje ljudi, ki so živeli v odročnih gorskih krajih, daleč proč od omenjene ceste. Ti so živeli nedolžno in veliko bolj zmerno življenje. V teh krajih so redko organizirali »pogubne ples« (*verderblichen Tänze*),³³ prav tako je bilo veliko manj tatvin in kraj po cerkvah kot pa v furlanskem delu škofije.

Škof je bil sicer z ugotovljenim stanjem leta 1823 zadovoljen. Cesarju je poročal, da je vizitirani del škofije našel v veliko boljšem stanju kakor pa ob prvi vizitaciji leta 1819, kar je bil sad trdega, a vztrajnega dela tamkajšnje duhovščine, ki si zato zasluži cesarjeve najvišje počastitve in milosti.³⁴

6 VIZITACIJA ŠKOFA WALLANDA LETA 1828

Sredi novembra 1828 je goriški ordinarij Jožef Walland ponovno pisal cesarju in mu predložil novo poročilo o opravljeni vizitaciji dekanij Kanal ob Soči, Tolmin, Cerkljeva in Kobarid,³⁵ tretjo po vrsti v omenjenih dekanijah, odkar je zasedel škofovsko mesto. Vizitacijo je opravil v poletnih mesecih leta 1828, ob tej priložnosti pa je tudi birmal.³⁶

Cesarja je opozoril, da ga je že ob zadnjem poročilu leta 1823 opozoril na lego dekanij, težavnost dušnega pastirstva in nizke prihodke, s katerimi se je

³³ Država in tudi Cerkev sta že od 50. let 18. stoletja nadzirali in prepovedovali organiziranje plesov; zlasti Cerkev je opozarjala na nemoralnost. Prim. Jure Volčjak, *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsja (1750–1774)* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 39), Ljubljana 2017, str. 114, 135, 254.

³⁴ Prim. AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 5, str. 45–49v.

Škof je svojemu poročilu sicer priložil tudi izjavo Nikolaja Franca grofa Attemsja, v kateri ta pojasnjuje, da ni prostozidar. Izjavo naj bi imel pripravljeno že več let, imel pa je namen, da bi jo ob priložnosti izročil cesarju. Škof pravi, da ga ni mogel zavrniti oziroma se ni mogel upreti njegovi prošnji, saj da je star že 84 let in je na robu smrti, zato išče pomiritev in tolažbo pred krivičnimi obtožbami. Prim. AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 5, str. 47–48v.

³⁵ Dekanijo Kobarid je prvič vizitiral med 2. in 3. julijem 1819. Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/1 ex 61 (39), fasc. 1819.

³⁶ Omenjene štiri dekanije je vizitiral med 26. 6. in 29. 7. 1828. Originalno vizitacijsko poročilo je najti v: ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/2 ex 63 (40), fasc. 1, leto 1828.

morala preživljati tamkajšnja duhovščina, zato mu tega ni še enkrat opisoval. Pač pa mu je z veseljem potrdil oziroma opisal nekatere druge podrobnosti, ki so se mu zdele pomembne. Ponovno je potrdil, da se v omenjenih dekanijah natančno izpolnjujejo vsi cerkveni predpisi, kakor tudi predpisane pobožnosti in bogoslužni red, mladina da je dobro poučena v katoliški veri, če že ne povsod dobro, pa vsaj v goratem območju dekanij povprečno. Ponovno je postavil duhovnike, ki jih je omenil že leta 1823. Ti se še naprej odlikujejo po spretnosti, pametnosti, vnetosti in zgledu v svojem poklicu, medtem ko sta Janez Flajs (*Johann Fleiß*), župnik in dekan v Kobaridu, in Janez Kragl (*Johann Kragl*), lokalni kaplan v Sveti Luciji, svoje delo opravila in sta si zaslužila počitek v večnosti.

Glede delovanja duhovnih ustanov in pobožnih zapuščin je poročal podobno kakor leta 1823. Te se sicer izpolnjujejo po volji ustanoviteljev, korekcije se še vedno izvajajo, vendar naletijo na številne ovire in okoliščine, zaradi katerih zadeve napredujejo zelo počasi.

Stanje bivališč duhovnikov se od zadnje vizitacije ni kaj dosti spremenilo. Večina župnišč je bila v dobrem ali zadovoljivem stanju, nekaj pa jih je le potrebovalo hitro popravilo, o čemer je škof že obvestil dotične soseske, ki so se o popravilih izrekle pozitivno.

Škof je z vsem potrebnim opremil tudi nekatere podružnične cerkve; večina jih je bila po njegovem primernih za maševanje in tudi dovolj prostornih. Pomanjkljivosti, ki jih je našel ob vizitaciji pred petimi leti, naj bi bile odpravljene. Leta 1823 je cesarju poročal tudi o nekaterih podružnicah, ki bi jih bilo treba zgraditi na novo. Sedaj so te, ki so bile ali premajhne ali neprimerne, v fazi novogradenj ali povečav.

Nič novega škof tudi ni mogel poročati o političnem in patriotskem razmišljanju duhovščine. Zapisal je, da ni nič graje vrednega, pač pa je opazil, da si duhovščina želi zdravja in dolgega življenja cesarja. Sicer so bili duhovniki z moralnega in religioznega vidika solidni in dobri, ne pa povsem čisti in neoporečni. Nekaterim duhovnikom je namreč po škofovem mnenju manjkala treznost in zunanja vznesenost.

Škof je bil v tokratnem poročilu veliko bolj oster z oceno uradništva v vizitiranih dekanijah. Sicer naj bi bili nekateri uradniki verni, dobro vzgojeni in neoporečni možje, ki so redno obiskovali božjo službo, drugi pa so bili bolj navidezno pobožni in vzvišeni. Škof je celo zapisal, da njihov govor in zunanje vedenje ne vzbujata ne ljubezni do vere ne do krščanskega vedenja (*Ihr Reden und äußerliches Benehmen flößt weder Liebe für die Religion*). Kar pa se tiče navadnih vernikov, je Walland z obžalovanjem ugotovil, da prav veliko napredka od zadnje vizitacije na področju vernosti in moralitete ni bilo. V krajih ob deželni cesti, ki pelje proti Koroški, je bilo namreč najti zakonce, ki so živeli v

nesoglasju in tudi ločeno, pogosto je bilo prešuštvo in pijančevanje. Razmere v goratem predelu škofije pa so bile tudi tokrat opisane bolj pozitivno. Verniki so bili tu bolj verni, nedolžni in moralni. Škof je kot vzrok, da prebivalci niso bolj moralni in versko popolnejši, videl v pomanjkanju dobrih zgledov pri tistih, ki so bili bolj izobraženi, saj po njegovem navadni ljudje rabijo dober zgled za spreobrnjenje. Vzrok za to je pripisal duhu časa, ki je vel iz svobodnega branja pogubnih oziroma neprimernih knjig in spisov, ki se je prikradel v vse sloje ljudi in celo v šole, v katerih se vzgaja mladina. Škof je cesarju nakazal tudi rešitev iz tega brezna pogubljenja in mu obenem polaskal, saj da se on (cesar) modro trudi in prizadeva za ustavitev in izkoreninjenje pogubnega duha časa, uspešno pa mu bo s pomočjo Boga in pobožnih, naklonjenih, vernih in pronicljivih podložnikov.³⁷

³⁷ Prim. AT-OeStA/HHStA KA KfA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 10, str. 67–68v.

Transkripcija vizitacij

Transkripcija vestno sledi originalnemu besedilu z vsemi pravopisnimi napakami, iz česar veje duh tedanjega pravopisa in znanja pisarja. Kratice so povsod razrešene.

PRILOGE

Dokument št. 1: Vizitacija škofa Janeza Antona Riccija leta 1805.

Vir: AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. *Berichte des Bischofs von Görz.*

Nº 1. Bericht des Weihbischofs Ricci de dato 2. October 1805 über die von ihm auf Ansuchen des vom hohen Alter gebeugten Bischof von Görz vorgenommene Visitation eines Theils der görzter Diözes

[5] Euer kais(erliche). auch kais(erliche). könig(liche). Majestät!

Mitten unter den wichtigsten Geschäften, welchen sich Euer Majestät für die Ruhe, und Sicherheit Europens, und für die Beschüzzung und Würde Ihrer Staaten widment, würde ich es nicht wagen mich mit meinem Berichte allerhöchst Ihrem Trone zu nähern, wenn die mir oft zu Theil gewordene Huld mir nicht Muth, und Vertrauen einflöste.

Da der görzter Bischof vom hohen Alter gebeugt, in den entfernten Pfarreÿen, und vornemlich im Gebirge die Visitation selbst nicht mehr unternehmen kann, und da er mich zu Laibach in einer mir unangenehmen Unthätigkeit erblickte, hat er mich schriftlich ersucht diesen Theil seines bischöflichen Amtes über mich zu nehmen, wozu ich um so geneigter war, als seine Diöces nach ihrem gegenwärtigen Einrichtung ein Werk ist, welches ich auf allerhöchsten Befehl, und durch den göttlichen Beistand schon in den Jahren 1788, und 1789 zu Stande gebracht habe.

[5v] Zu diesem Ende fieng ich die Bereisung derselben den 22ten Juli an, und setzte solche in den Gebirgs Pfarreÿen Cannal, Voltschach, Charfreüt, Flitsch, Tholmein, Rotschein, St. Veitsberg, Kirchheim, und Podmeuz bis zum 23ten August fort, gieng sodann am 25ten nach Aquileja, und Cervignano in Friaul, und finde mich verbunden zu Folge der allerhöchsten durch ein Ministerial Schreiben vom 29ten September 1804 bekant gemachten Entschliessung einen getreuen Bericht darüber Euer Majestät zu Füßen zu begen.

¹^{tens} muß ich zur Ehre der Geistlichkeit bekennen, daß die allerhöchsten Verordnungen in publico eclesiaticis (!) richtig befolgt, der Gottesdienst vorschriftmässig abgehalten, die Geburts, Trauungs, und Sterbbücher ordentlich

geführt, über die Zahl, und Zustand der Seelen genaue Verzeichnisse gehalten, und daß in diesem lezten Punkte vorzüglich der Pfarrer und Dechand zu Cannal Johann Baptista Sovig alles Lob verdinnet.

Ich bemerkte 2^{tens} daß die Trivialschulen derer es 5 in diesem Bezirke gibt, fast den ganzen Somer hindurch geschlossen sind, weil man zu dieser Zeit die Bauernkinder bei der Feldarbeit, oder bei Huerden anstellt. [6] Dachero konte ich auch nur zu Kirchheim einer Prüfung sowohl in der deütschen, als krainerischen (!) Sprache beiwohnen, die so sehr zu meiner Zufriedenheit ausgefallen ist, daß ich dem dortigen Schullehrer zur Aufmueterung der übrigen eine kleine Zulage zu seinem Gehalte wünschte, der jezt (!) in 130 fl besteht.

3^{tens} fand ich die Geistlichen überhaupt gut ohne Heüchelei, thätig ohne Gewinsucht, nützlich ohne Schwärmerei, und allenthalben in der schönsten Eintracht sowohl unter sich, als unter den übrigen Ständen, ausgenohmen zu Tholmein, wo ich einige zwischen der Geistlichkeit, und den herrschaftlichen Beamten obwaltenden Mißverständnisse glücklich beigelegt habe.

Unter allen aber zeichnen sich vornehmlich der obengedachte Dechand zu Cannal, der Pfarrer auf dem St. Veitsberg Matheus Waudasch, der Lokalkaplan zu Joch Georg Mauritsch, und der Pfarrer zu Podmeuz Lukas Velikogna durch Ihren Eifer in der Seelsorge, durch Beförderung des Armeninstituts, durch ihren wachsamem, erbaulichen, und dem Berufsgeiste entsprechenden Lebenswandel aus.

Wenn es unter so vielen Seelsorgern eini-[6v]-ge Zuchtgebrechen gibt, so werden Sie sehr leicht durch die gutten Maaßregeln verbessert, die dawider von dem Ordinariate getroffen werden, wie man Sie wider zwei Priester wirklich schon gegenwärtig getroffen hat.

Jedessen ist es zu bedauern, daß die meisten von diesen eifrigen Seelsorgern schon alt sind, und daß man ihren Verlust, der bei vielen beinahe zu gleicher Zeit erfolgen muß, nicht leicht ersezzen könne; Jene wer in diesen rauchen Gebirgen nicht gebohren ist, kann den schweren Arbeiten auch nicht leicht gewachsen seÿn, die man nicht anders und mit vieler Mühe verrichten kann.

Ich glaube also unmaßgebig, daß man schon jezt (!) an Mittel denken soll, wie die Bauern Söhne dieser Gebirgs Gegenden zum Studiren der Theologie, und zur Erwählung des geistlichen Standes ermuert werden könnten.

4^{tens} Gleichwie aber gutte Hirten gemeiniglich gutte Schaafe bilden, so muß ich auch dem Volke das Zeigniß geben, daß es gut religiös mit seinem Schiksaale zufrieden seÿ, und so herzlich an den besten Landesvater hänge, daß ich meine Amtsverrichtungen einmals mit so einem innigen Vergnügen vorgenommen habe.

[7] Der einzige Mißbrauch den ich bei diesem Volke beinahe allgemein entdeckte, bestehet in einem wakeren Trinkgelage, wobei doch nicht leicht die Ruhe, oder Sittlichkeit verletzt wird; und es wäre sehr zu wünschen, daß es in den Städten, und andern grössern Ortschaften eben so gute Menschen geben möchte.

⁵^{tens} Wurden in diesem Gegenden von mir nach Ausweis der vorgefundenen Firmbinden 23.421 gefirmit, wobei ich die Bemerkung machte, daß es mehrere von dem weiblichen, als männlichen Geschlechte gab.

So belief sich auch zu Aquileja, wo ich die Pfarrkirche sehr baufällig fand, und Cervignano die Zahl der gefirmten beiläufig auf 7000.

Übrigens konte ich wegen Kürze der Zeit im Friaul keine andere Beobachtungen machen, als daß es daselbst 2 Trivialschulen gibt, die eine zu Aquileja, und die andere zu Ajelo, die man zwar das ganze Jahr besucht, aber von der deutschen Sprache in demselben wenig, oder nichts erlernt, weil die Kinder ausser der Schulzeit sonst nichts als ihre Muttersprache hören.

⁶^{tens} Geruhen endlich Euer Majestät eine Nachricht allergnädigst anzuhören, die ich zu [7v] Charfreüt von zweien dort ehemals venezianischen Priester Valentin Bezia, und Johann Anton Martinelli eingezo-gen habe.

Ich vernahm aus ihrem Munde daß in der Stadt Civald an der dasigen Kollegiatkirche 38 Chorherren nebst 12 Mansionarien, und 6 Clerikern unterhalten werden; daß die drei Dignitäten des Capitels, nemlich der Dechand, Theologus, und Scolasticus jeder über 1000 fl., die 10 ersten Chorherren über 600 fl die andern mehr als 400 fl jährlicher Einkünfte haben, daß unter die übrigen Cleriker beiläufig 2500 fl jährlich vertheilt werden, daß diese Summen theils aus den Verpachtungen der liegenden Gründe, theils aus den Zehenden, die Sie sowohl auf dem oestereichischen, als ehemals venezianischen Gebiethe haben, zusammen fließen; daß gedachtes Capitel ohngefähr 50 Pfarrvikärs zu ernennen hat, die von Ihren Gemeinden nur eine magere Congrua erhalten; und daß daraus nicht immer die besten Wirkungen entstehen, weil der Seelsorger, dessem Unterhalt von der Gemeinde abhängt, seine Pflichten nicht leicht allzeit gewissenhaft erfüllt.

Als gebohrner Unterthan Euer Majestät, mache ich es mir zur Pflicht, allerhöchst deroselben anheim zu stellen, ob es nicht sowohl [8] für den Staat als die Kirche zuträglicher wäre, einen Theil dieses ansehnlichen Einkomens zur Unterstützung mancher dürftiger Seelsorger zur Erziehung des jungen Clerus, und zur Errichtung der Trivialschulen anzuwenden, als bei einer Kollegiatkirche eine so ungeheüre Zahl von Chorherren zu ernähren.

Mir seÿe es genug alles dieses angezeigt zu haben, und wenn ich dadurch Euer Majestät zur Last gefallen bin, so bitte ich mit der tiefesten Ehrfurcht Allerhöchst dieselben geruhen sich zu überzeugen, daß nur die Absicht für das allgemeine Befohl mein Herz, und meine Feder geleitet habe.

Laibach am 2ten Oktobers 1805

Joh(ann). Anton Ricci
Weihbischof

Dokument št. 2: Vizitacija škofa Jožefa Wallanda leta 1823.

Vir: AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. *Berichte des Bischofs von Görz.*

Nº 5. Bericht des Bischofs von Görz, de dato 30. Dezember 1823 über die in demselben Jahre abgehaltenen canonische Visitation /eines Theils seiner Diözes/

[45] Euere Majestät!

Die Dekanate Canal, Tollmein, Kirchheim und Flitsch, welche ganz im Gebürge, und den dazwischen befindlichen engen Thälern liegen, habe ich in den verflossenen Sommer-Monathen Juny und July 1823 das zweytemahl, und zwar nicht nur die Pfarren und Hauptkuratien, wie es im Jahre 1819 geschah, sondern alle was immer Nahmen habenden Vikariate, Lokalkaplaneyen und Exposituren visitirt um mir eine vollständige Kenntniß von der Lage, Beschwerlichkeit, den Gebrechen und allseitigen Beschaffenheit einer jeden einzelnen Kuratie zu verschaffen. Ich bin theils zu Pferd theils zu Fuß in die wildesten und beschwerlichsten Berg- und Thalgegenden gedrunen, und habe sieben schon vor vielen Jahren erbauten Kuratskirchen konsekriert, weil früher noch nie ein Bischof dahin gekommen war. Ich muß wirklich der allgütigen Vorsehung Gottes danken, die meiner Diözese Priester gegeben hat, welche in so unfreundlichen, beschwerlichen, nur mit vieler Mühe ersteigbaren Gegenden mit so geringen zeitlichen Vortheilen die höchst mühsame Seelsorge auszuüben sich begnügen, wo sie nur selten im Jahre wegen der großen Entlegenheit der Schlachtorte ein frisches Rindfleisch erhalten können. Den Befund meiner dießjährigen kanonischen Visitation stelle ich Euerer Maje-[45v]-stät mit offener Wahrheitsliebe im folgenden allerunterthänigst dar:

- a) Die allerhöchsten Vorschriften in publico-ecclesiasticis habe ich in diesen durchaus krainischen Diözesantheile beynahe durchgehends in genauer Befolgung gefunden.
- b) Die vorgeschriebene Andachts- und Gottesdienst-Ordnung wird beynahe überall beobachtet, nur die Katechisationen an Sonn- und Feyer-tagen werden in einigen aus zerstreuten und weit entlegenen Häußern bestehenden Kaplaneyen und Exposituren nicht Nachmittags sondern Vormittags gleich nach der Messe gehalten, weil die Leute besonders in den kurzen Wintertagen nicht zweymahl des Tags zur Kuratkirche erscheinen können. Jedoch habe ich mich durch die in jeder Kuratie persönlich vorgenommene Prüfung der Jugend über die Religion überzeugt, daß dieselbe darin, einige wenigen Ortschaften ausgenommen, zur Zufriedenheit unterrichtet sey. Der hin und da bemerkte dießfällige

Mangel ist mit Nachdruck gerüget und die betreffenden Kuraten mehr Fleiß und Eifer in Ertheilung dieses so nothwendigen Unterrichts anempfohlen worden.

- c) Seelsorger von besonderer Auszeichnung gibt es in den obbenannten vier Dekanaten nur wenige, obschon die meisten ihre Seelsorgerpflichten so erfüllen, daß ich über sie zu klagen keinen Grund habe. Der Pfarrer und Dechant zu Kanal Michael Pegan, der Kaplan zu Deskla Thomas Stanig, der Vikär zu Ronzina Mathias Kumar, der Lokalkaplan zu S(ankta). Lucia Johann Pervaine, der Pfarrer in Deutschruth Georg Mauritsch, der Pfar[46]-rer zu Podmeuz Johann Pirich, dem Euere Majestät schon im Jahre 1819 das allerhöchste Wohlgefallen zu bezeigen geruhet haben, und der Pfarrer und Dechant zu Kirchheim Johann Nemiz verdienen wegen ihrer Genauigkeit in der Erfüllung ihrer allseitigen Pflichten, wegen ihres Amtseifers, und ihrer Exemplarität im Lebenswandel besonders angerühmt zu werden.
- d) Die geistlichen Stiftungen und frommen Vernächnisse werden zwar nach den Willen der Stifter erfüllet; nur gibt es deren viele, welche noch nicht berichtet sind. Ihre Berichtigung ist zwar schon eingeleitet worden, allein sie schreitet sehr langsam vorwärts.
- e) Mit Vergnügen kann ich bezeugen, daß ich die meisten Kuratenhäuser, einige wenigen ausgenommen auch in den abseitigsten Oertern, wenngleich nicht schön und regelmäßig, doch erträglich angetroffen habe. Ueber diejenigen, welche ich entweder baufällig, oder unanständig oder zu klein, oder der Ausbesserung bedürftig fand, habe ich nicht nur die Kuratiegemeinden zur nöthigen Herstellung ermahet und aufgefordert, sondern auch Vorstellungen an die betreffenden politischen Behörden hierwegen gemacht.
Auf gleiche Art habe ich bey den meisten Kuratkirchen die unentbehrlichsten Erfordernisse gefunden, obschon mehrere darunter sammt ihren Gemeinden sehr arm sind. Nur in ein Paar Filialen, welche ganz indezent sind, habe ich Messe zu lesen verbothen, bis sie entweder neugebauet, oder doch in einen anständigen Stand werden [46v] versetzt worden seyn. Auch hierwegen habe ich das Nöthige der politischen Behörden angezeigt.
- f) An der Denkart des Klerus in politischer und patriotischer Hinsicht habe ich nichts Widriges, ja vielmehr zu meiner besondere Freude sehr viel Anhänglichkeit an Eure Majestät, als den weisesten und gütigsten Landesvater wahrgenommen. Auch die religiöse Gesinnung und die Moralität des Klerus ist in diesen Gebirgsgegenden dem größten Theile nach gut und befriedigend, jedoch nicht durchaus rein, und

untadelhaft, weßwegen ich auch einige Ermahnungen und Zurechtweisungen nothwendig fand.

Die Denkart und das Betragen der Beamten an den drey Bezirksherrschaften Canal, Tollmein und Flitsch ist, soviel ich aus den Aussagen der Kuratgeistlichkeit dieser Bezirke entnommen habe, unbescholten, und ohne Aergeruß; auch erscheinen sie vorzüglich nach der letzten Republikation der dießfälligen allerhöchsten Vorschriften fleißiger an Sonn- und Feyertagen zur Pfarrmesse an den für sie bestimmten Orte. Ich ermangelte nicht ihnen zu erinnern, daß ich beauftraget sey ihr moralisches und religiöses Benehmen zur allerhöchsten Kenntniß Eurer Majestät zu bringen.

Das Volk ist in diesen Gebirgsgegenden freylich ziemlich roh, und vorzüglich an der venezianischen Grenze abergläubisch, jedoch größtentheils [49] gutmüthig und religiös. Die Moralität des Volks ist besonders an den an der von Görz nach Kärnthen führenden Strasse liegenden Dörfern eben nicht die bestes Trunkenheit, Unzucht, und uneinige Ehen sind nicht selten; hingegen lebt das Volk in den abseitigen, vor der Strasse entfernten Gebirgsortschaften unschuldig, und viel mässiger; die verderblichen Tänze finden da selten statt, so wie man auch von Diebstählen und Kirchenräubereyen viel weniger hört, als in den friaulischen Diözesantheile.

Ich bekenne mit vieler Freunde, daß ich diesen sehr beschwerlichen Theil meiner Diözes in einem, wenngleich nicht mangelfreyen, doch bedeutend bessern Zustande als im Jahre 1819 gefunden habe, und glaube ebendaher die in diesen Dekanaten mühsam arbeitende und dabey weig Gutes genießende Kuratgeistlichkeit der allerhöchsten Huld und Gnade Eurer Majestät anempfehlen zu dürfen.

Auf dringende inständige Bitte des Herrn Niklas Franz Grafen von Attems lege ich Eurer Majestät seine nebengehende Erklärung,³⁸ daß er kein Freymaurer ist, allerunterthänigst vor, welche er schon seit einigen Jahren in Bereitschaft hielt um sie bey irgend einer Gelegenheit Allerhöchstdenselben zu überreichen. Ich konnte seiner Bitte [49v] zu seiner Beruhigung und zu seinem Troste um so weniger widerstehen, als er bereits 84 Jahr alt ist, nicht mehr ausgehen kann, und sich am Rande des Grabes befindet. Görz am 30. Dezember 1823.

allerunterthänigst gehorsamster
Joseph Walland Bischof

³⁸ Dokument v italijanščini je priložen vizitaciji (str. 47–48v).

Dokument št. 3: Vizitacija škofa Jožefa Wallanda leta 1828.

Vir: AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. *Berichte des Bischofs von Görz.*

Nº 10. Bericht des Bischofs zu Görz Joseph Walland de dato 16. November 1828 über die in den Dekanaten Canal, Tolmein, Kirchheim und Flitsch vorgenommene kanon(ische). Visitation

[67] Euere Majestät!

Im verflossenen Sommer habe ich die Dekanate Canal, Tolmein, Kirchheim und Flitsch, die ganz im Gebirge und Thälern liegen, das drittemahl visitirt, und darin das Sakrament der Firmung ausgespendet.

Die physische Lage, die Beschwerlichkeit der Seelsorge, und die geringen Emolumente, welche die Geistlichkeit in diesen Dekanaten genießt, habe ich Euerer Majestät schon in meinem allerunterthänigsten Berichte von 30. Dezember 1823 nach der damahls eben dort vollendeten Visitation dargestellt.

Ich kann mit Vergnügen abermahl bestätigen,

- a) daß die allerhöchsten Vorschriften in Publico-Ecclesiasticis sowohl, als die vorgeschriebene Andacht- und Gottesdienst-Ordnung in diesen Dekanaten durchaus beobachtet wird, und die Jugend in der katholischen Lehre, wenn nicht überall gut, doch selbst in den beschwerlichsten Gegenden, mittelmäßig unterrichtet ist.
- b) Die geschickten, klugen, eifrigen, und exemplarischen Seelsorger, die ich Euerer Majestät im Jahre 1823 angerühmt habe, fahren fort sich in ihrer berufsmäßigen Thätigkeit auszuzeichnen, denen der Pfarrer und Dechant zu Flitsch Johann Fleiß, und [67v] Johann Kragl Lokalkaplan von St. Lucia beygesetzt zu werden verdienen.
- c) Die geistlichen Stiftungen und frommen Vermächtnisse werden nach dem Willen der Stifter erfüllet; auch ihre Berichtigung ist eingeleitet, findet aber so viele Schwierigkeiten und Anstände, daß sie nur langsam fortschreitet.
- d) Die meisten Wohnhäuser der Kuraten befinden sich in einem guten oder doch erträglichen Zustande. Einige wenigen bedürfen einer schleunigen Herstellung, wozu sich die betreffenden Gemeinden über meine Auffoderung (!) bereitwillig geäußert haben.
- e) Auch die Kuratkirchen habe ich mit den nothwendigsten Erfordernissen versehen, und die meisten anständig und hiereichend geräumig gefunden. Bemerkte Mängel sind gerüget, und zur Hebung derselben Einleitung getroffen worden. Ein Paar Kirchen, die entweder zu klein oder unanständig waren, sind im wirklichen neuen Baue begriffen.

- f) An der Denkart des Klerus in politischen und patriotischer Hinsicht konnte ich nichts Tadelwürdiges bemerken, vielmehr habe ich überall wahrgenommen, daß nichts so sehr als die Gesundheit und Erhaltung Eurer Majestät gewünscht wird.

Die Moralität und Religiosität des Klerus ist zwar dem größten Theile nach gut und befriedigend, jedoch nicht durchaus rein und untadelhaft. Die Nüchtermheit und äußerliche Auferbaulichkeit wird bey einigen Kuraten vermisst, die ich zurecht zuweisen nicht ermangelte.

Wenn es gleich unter der bezirksherrschaftlichen Beamten zu Kanal, Tolmein und Flitsch einige religiöse, gutgesittete und untadelhafte Männer giebt, die auch den Pfarrgottesdienst ordentlich besuchen, so kann doch ihre Religiosität und Auferbaulichkeit im Allgemeinen nicht angerühmet werden. Ihr Reden und äußerliches Benehmen flößt weder Liebe für die Religion, noch für ein christliches Betragen ein. Ich ermangelte nicht ihnen Auferbaulichkeit anzuempfehlen.

Auch kann ich, leider! nicht anzeigen, daß die Religiosität und Sittlichkeit des Volkes seit meiner vorletzten Visitation in diesen Gegenden zugenommen habe. Uneinige und willkürlich getrennte Ehen, Unzucht und Trunkenheit sind noch immer besonders in den an der Kärntnerstrassen gelegenen Ortschaften keine Seltenheit. In den von der Strasse entfernten Gebirgsgegenden lebt das Volk viel religiöser, unschuldiger und sittsamer. Mangel an guten Beispielen von Seite der gebildeteren Menschenklassen, welche die Aufmerksamkeit des Volkes besonders an sich ziehen, ist wohl ein großes Hinderniß der sittlichen und religiösen Vervollkommenung des Volkes. Dieser Mangel aber rühret von dem Zeitgeiste her, der durch freye Lektüre verderblicher Bücher und Schriften erzeugt worden ist, und sich in alle Menschenklassen und selbst in die Schulen, in welchen die Jugend gebildet wird, eingeschlichen hat.

Die weisen Bemühungen Eurer Majestät, dem verderblichen Zeitgeiste Schranken zu setzen, und ihn nach und nach zu vertilgen, werden unter der Mitwirkung Gottes und frommer, zugendhafter, religiöser und einsichtiger Unterthanen sicher zum Vortheile der Sittlichkeit und Religiosität die schönsten Früchte bringen.

Görz am 16. November 1828

3284

unterthänigst gehorsamster
Joseph Walland
Bischof von Görz

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arcidiocesi di Gorizia, Archivio storico (ASDG)

Archivio della Curia Arcivescovile (ACAG)

Visite pastorali, Inzaghi, 3/1–4: vizitacija 3/2 ex 57 (36), fasc. 4.

Visite pastorali, Walland, 4/1–2: vizitacija 4/1 ex 61 (39), fasc. 1819; vizitacija 4/2 ex 63 (40), fasc. 1. ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e protocolli (Ricci), da 1/1 a 1/21.

ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e relazioni, 2/6–18: vizitacija 2/6, Visite 1805; vizitacija 2/16, Visite 1828.

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, serija Resolucije, 1804, šk. 11.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (AT-OeStA/HHStA)

AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, Kaiser Franz Akten, Berichte der österreichischen Bischöfe (alt 233, 233), 1804–1832, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz.

Nº 1, Bericht des Weihbischofs Ricci de dato 2. October 1805 über die von ihm auf Ansuchen des vom hohen Alter gebeugten Bischof von Görz vorgenommene Visitation eines Theils der görzter Diözes.

Nº 5, Bericht des Bischofs von Görz, de dato 30. Dezember 1823 über die in demselben Jahre abgehaltenen canonische Visitation /eines Theils seiner Diözes/.

Nº 10, Bericht des Bischofs zu Görz Joseph Walland de dato 16. November 1828 über die in den Dekanaten Canal, Tolmein, Kirchheim und Flitsch vorgenommene kanon(ische). Visitation.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 4, Škofijski arhiv Ljubljana 4, šk. 87.

NŠAL 11, Škofijski protokoli, fasc. 5, Exhibiten Protokoll De annis 1802–1805, knjiga št. 60.

ŽA Radovljica, Matične knjige, R 1758–1764, str. 64v; dostopna na: <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/radovljica/o1955/?pg=66>.

Literatura

Ambrožič, Matjaž, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Stolna župnija sv. Nikolaja; Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti; Društvo Mohorjeva družba, Ljubljana 2008., str. 85–103.

Čipić Rehar, Marija, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015, Nadškofija*, Ljubljana 2016.

Das Priesterkolleg St. Augustin »Frintaneum« in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum (ur. Karl Heinz Frankl, Rupert Klieber) (Studien zum Frintaneum; Bd. 2), Böhlau, Wien; Köln; Weimar: cop. 2008.

Martin Dolinar, France, *Ljubljanska škofija v dokumentih (nad)škofa Antona Vovka Svedemu sedežu (1945–1963)* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 44), Ljubljana 2021.

Martin Dolinar, France, *Ljubljanski škofje*, Družina, Ljubljana 2007.

Martin Dolinar, France, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina). I. del: 1589–1675* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 33), Teološka fakulteta, Ljubljana 2011.

Martin Dolinar, France, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina). II. del: 1685–1943* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 34), Teološka fakulteta, Ljubljana 2012.

- Martin Dolinar, France, *Slovenska cerkvena pokrajina* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 11), Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, Ljubljana 1989.
- Košir, Matevž, *Zgodovina prostozidarstva na Slovenskem*. Modrijan, Ljubljana 2015.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 1: 1750–1764* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 31), Ljubljana 2010.
- Šumrada, Janez, Adrijan Kopitar, *Kranjski Janezi, Napoleonovi soldati. Francoski vojaški nabor v ilirski provinci Kranjski, 1812–1813*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2018.
- Tavano, Luigi, *La diocesi di Gorizia 1750–1947*, Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Mariano del Friuli (GO) 2004.
- Volčjak, Jure, *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems (1750–1774)* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 39), Teološka fakulteta, Ljubljana 2017.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 2: 1765–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 34), Ljubljana 2012.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. Del 2: 1761–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 39), Ljubljana 2016.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijski zapisniki oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 43), Ljubljana 2020.
- Volčjak, Jure, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1752–1757* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 5), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2022.
- Volčjak, Jure, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1761–1771* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 6), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2023.

Spletni viri

- The Battle of Austerlitz, dostopno na: <https://battlefieldanomalies.com/napoleonic-wars/the-battle-of-austerlitz/> (pridobljeno: 22. 5. 2024).
- Cesar Franc I. (1768–1835): <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Axmann-Kupferstich.jpg> (pridobljeno: 10. 10. 2024).
- Dolinar, France M., Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon*: 2. zv.: *B–Bla* (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.), Ljubljana 2017.
- Friede von Preßburg, dostopno na: https://de.wikisource.org/wiki/Friede_von_Pre%C3%9Fburg (pridobljeno: 22. 5. 2024).
- Gspan, Alfonz, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 9. zv. *Raab–Schmid* (ur. Alfonz Gspan et al.), Ljubljana 1960.
- Lesar, Josip, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 1. zv. *Abraham–Erberg* (ur. Izidor Cankar et al.), Ljubljana 1925.
- Le traité de paix de Presbourg, 26 décembre 1805, dostopno na: <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/le-traite-de-paix-de-presbourg-26-decembre-1805/> (pridobljeno: 22. 5. 2024).

Požar, Tone, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 17. snopič Velikonja–Zemljak, 4. knjiga* (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1991.

Rijavec, Mirko, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 13. snopič Rebula–Sedej, 3. knjiga* (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1987.

POVZETEK

Avstrijski državni arhiv na Dunaju med drugim arhivskim gradivom hrani tudi poročila avstrijskih škofov o opravljenih vizitacijah njihovih škofij. Med temi poročili se nahajajo tudi poročila škofov Janeza Antona Riccija in Jožefa Wallanda o opravljenih vizitacijah dela goriško-gradiške škofije iz let 1805, 1823 in 1828. Vsebina poročil je veliko bolj splošna kakor vsebina originalnih vizitacijskih poročil, kljub vsemu pa ni nič manj zanimiva, saj je bil na podlagi teh poročil cesar zelo dobro informiran o stanju posamezne škofije v državi. So tudi idealno gradivo za pridobitev hitrega vpogleda v življenje prednikov na različnih področjih.

Ključne besede: škof Janez Anton Ricci, škof Jožef Walland, goriško-gradiška škofija, dekanije Kanal ob Soči, Tolmin, Kobarid, Bovec, Cerklje, vizitacija, avstrijski cesar Franc I. Habsburško-Lotarinški

Summary

MIT MEINEM BERICHTE ALLERHÖCHST IHREM TRONE ZU NÄHERN«: THE REPORTS TO THE AUSTRIAN EMPEROR FRANZ I ON THE VISITATIONS TO PARISHES IN THE VALLEYS OF THE RIVERS SOČA, BAČA, AND IDRIJCA IN 1805, 1823, AND 1828

Among other archival material, the Austrian National Archives in Vienna also keep the reports of the Austrian bishops on the visitations of their dioceses. These reports also include reports of bishops Janez Anton Ricci and Jožef Walland on visitations of a part of the Diocese of Goriška-Gradiška from 1805, 1823, and 1828. The content of these reports is much more general than the content of the original visitation reports, yet it is no less interesting, since on the basis of these reports the emperor was kept very well informed about the state of each diocese in the country. The reports are also ideal material for gaining a quick insight into the life of our ancestors in various fields.

Keywords: Bishop Janez Anton Ricci, Bishop Jožef Walland, Diocese of Goriška-Gradiška, Deaneries of Kanal ob Soči, Tolmin, Kobarid, Bovec, and Cerklje, visitation, Austrian emperor Franz I of Habsburg-Lothringen